

Célpont-ligandum komplexek számítása fragmens alapú molekulatervezési eljárásokkal

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Horváth István

Témavezető
Dr. Habil. Hetényi Csaba
egyetemi docens
PTE ÁOK Farmakológiai és Farmakoterápiai Intézet

Szegedi Tudományegyetem
Kémia Doktori Iskola
Szeged
2019.

1. Bevezetés

Az elmúlt fél évszázadban a számítógépes kémiai eljárások lehetővé tették, hogy proteinek és ligandumjaik szerkezetét és azok kölcsönhatásait atomi, vagy még részletesebb szinten gyorsan modellezzük. A molekulamechanika (MM) a vizsgált molekulákat az atomok szintjén kezeli, szemben a kvantummechanikai (QM) eljárásokkal, amelyek az elektronok és atommagok kölcsönhatásainak leírására is képesek. A komplexek kialakulását dokkoló eljárásokkal tudjuk modellezni és előrejelezni. Dokkolásnak azokat a MM-szintű módszereket nevezzük, amelyekkel megjósoljuk egy molekula preferált kötési helyét egy másik molekula felületén, miközben egy stabil komplex alakul ki. Az előnyben részesített kötőhely ismeretében - amely lehet kísérleti eredmény vagy korábbi számolás eredménye - pedig meghatározhatjuk a kötéseerősséget a két molekula között. A molekuláris dokkolást általában kisebb ligandum és nagyobb célpontmolekulák közötti kölcsönhatások vizsgálatára alkalmazzák.

Mivel a biomolekulák vizes közegben, oldott állapotban fejtik ki hatásukat és mivel a víz nem csak mint oldószer, hanem a célpont-ligandum rendszerek kölcsönhatásaiban mint közvetítő médium is szerepel, fontos a vizet is bevonni ezekbe a vizsgálatokba. A számítógépes molekuladinamika (MD) továbbfejlesztése lehetővé teszi a nagy biomolekuláris rendszerek gyors vizsgálatát vizes környezetükben. A biomolekuláris felületek és komplex interfészek hidratációs hálózatainak előrejelzésének új megközelítései szintén a molekuladinamikán alapulnak.

2. Célkitűzések

A jelen munkában bemutatott vizsgálataink célja volt:

1. Célpont-ligandum komplexek szerkezeti és termodinamikai tulajdonságainak vizsgálatára szabványosított eljárásokat kerestünk mind a célpont, mind a ligandum szerkezetének szétvágásával.
2. Közvetlen kapcsolatot kerestünk a célpont-ligandum komplexek szerkezete és termodinamikai tulajdonsága, a kötési entalpia között. Azért, hogy az ezzel kapcsolatos számolások reális időn belül befejeződjenek, a vizsgált rendszerek méretét lecsökkentettük, amit vágással, fragmentálással oldottunk meg. Kidolgoztunk egy szabványos protokollt, amely

a célpont-ligandum komplexnek a célpont ligandum körüli részét úgy vágja ki, hogy az interfészben elhelyezkedő vízmolekulákat is tartalmazza.

3. Egy olyan hibrid vízmodellt is kerestünk, amely megfelelő számú vízmolekulát tartalmaz a kivágott szerkezetben, így jó korrelációt nyújt a kísérleti eredményekkel összehasonlítva.

4. Célunk volt, hogy a kifejlesztett protokollt egy webszerveren bárki által elérhetővé tegyük.

5. Hisztonpeptid-komplexek szerkezetének meghatározása a ligandum szétvágásával, blind docking módszerrel a célpont beborításával és a kapott szerkezetek összeillesztésével.

6. A hidratációban részt vevő vízmolekulák hálózatainak szerkezetének kiszámolása és azok hőmérsékletfüggésének feltárása komplex interfészek és teljes fehérjefelszín esetében.

7. Próbáltunk értelmezést adni a vízszerkezet molekuláris dinamikai számításának sikerére vonatkozólag.

3. Alkalmazott módszerek

A számolások során a vizsgált rendszerek, komplexek hidratációja volt az első lépés, ezt a MobyWat program segítségével végeztük el, amely molekuladinamikán alapul. Segítségével mind a felületi, mind az interfaciális explicit vizek pozícióit meg tudtuk határozni. A rendszerekre implicit vízmodellként a COSMO modellt használtuk.

A dokkolás blind docking módszerrel történt, mind a dokkolást, mind a képződéshő számítását a szegedi, debreceni, budapesti szuperszámítógépek valamelyikén végeztük el.

A képződéshőt a MOPAC programcsomag segítségével számítottuk, a blind docking eredményeit hétköznapi asztali számítógépeken dolgoztuk fel.

A webszerver egy felhőben futó Ubuntu Linux szerveren érhető el, a weboldal HTML- és PHP-alapú, a kivágott szerkezetet a java script alapú JSmol segítségével jelenítjük meg.

A szerkezeti konverziókat az Open Babel program végezte el.

A hiszton ligandum összekötését Java nyelven írt programmal automatizáltuk. A vízhálózatok számolását a MobyWat NetDraw módja végezte el, a vízhálózati gráf megjelenítésre a Gephi nevű programot használtuk.

4. Eredmények és értékelésük

4.1. A reakcióhő és a kötési entalpia közötti egyszerű faktor kiszámítása célpont-ligandum komplexekre

1. Kidolgoztunk egy új, fragmentáló eljárást, a Fragmentert, amelynek segítségével a molekulamechanikai szinten optimalizált fehérje-ligandum komplex-szerkezetek interfész régiója standardizált és automatizált módon extrahálható kvantummechanikai számításokhoz.
2. Extrahált interfész szerkezetek felhasználásával, szisztematikus vizsgálatok során kimutattuk, hogy a szemempirikus kvantumkémiai szinten számolt reakcióhők és a kísérleti fehérje-ligandum kötési entalpiaváltozások között a legjobb korrelációt egy hibrid vízmodell segítségével érhetjük el. Ezen új modellben a COSMO implicit vízmodellt és a korábban általunk publikált MobyWat módszerrel számolt explicit interfész vízmolekulákat ötvöztük.
3. Megállapítottuk azt a szükséges távolságot, amelyen belül explicit vízmolekulák és implicit vízmodell (ezek kombinációja egy hibrid vízmodell lett) segítségével magas korrelációt kaptunk a számolt képződéshő és a mért kötési entalpiaértékek között.
4. Kiszámítottunk egy skálázó faktort, amely a szemempirikus kvantumkémiai szinten számolt reakcióhők és a kísérleti fehérje-ligandum kötési entalpiaváltozások között egyszerű lineáris kapcsolatot teremt tengelymetszet alkalmazása nélkül. Ezáltal egy új, direkt kapcsolat jött létre a molekulaszerkezet és a kötési termodinamika területei között.
5. A fragmentáló protokoll, a hidratációs modell és a skálázó faktor automatikus, szabványosított eszköztárként használható gyógyszerjelöltek entalpiikus optimalizációjára.
6. Ezt a protokollt mindenki által szabadon elérhetővé tettük egy webszerveren.

4.2. Az FBD (Fragment Blind Docking) módszer

1. Kidolgoztuk és hisztonpeptid-komplexek felhasználásával teszteltük a fragment blind docking (FBD) algoritmust, amely egy új módszerben ötvözi a blind docking megközelítésünket és a fragmens dokkolás technikát.
2. Az FBD általános algoritmusán belül a célmolekulát a csomagolási lépés után betérítő peptid fragmensek összekötésére és összeforrasztására alkalmazható eljárást dolgoztunk ki, kódoltunk és kalibráltunk be.

4.3. Biomolekulák komplexeinek felületi és interfaciális vízmolekulái által kialakított hálózatok vizsgálata molekuladinamikai (MD) számolások során

1. Megmutattuk, hogy a MD-számolások során a hidratációs szerkezet meghatározásának hatékonysága és reprodukálhatósága főképp a hőmérséklettől függ.
2. A MobyWat program hatékonyan képes a MD-trajektóriák segítségével a hidratációs szerkezet előrejelzésére és a vízmolekulák alkotta hálózatok létrehozására.
3. Kiszámítottuk hidratációban részt vevő vízmolekulák hálózatainak szerkezetét és feltártuk azok hőmérsékletfüggését komplex interfészek és teljes fehérje felszín esetében. Hálózati megfontolások segítségével értelmezést adtunk a vízszerkezet molekuláris dinamikai számításának sikerére vonatkozólag.

5. Összefoglalás

Az első témakör molekulatervezés volt, amelynek során az atomi felbontású szerkezetek ismerete elengedhetetlen a gyógyszerjelöltek (ligandumok) célpontjaikhoz történő kötési affinitásának előrejelzéséhez. A célpont-ligandum komplexek nagy mérete és hiányzó hidratációs szerkezete nehezítik a szimulálásukat kvantummechanikai (QM) szinten, amely gyakran szükségessé teszi az elektronikus hatások megfelelő kezelését is. Az új gyógyszerek QM-tervezésének elősegítése érdekében komplex interfészszerkezetek kivágására bevezettünk egy protokollt, amely meghatározott számú explicit vízmolekulával rendelkezik konkrét pozíciókban. A protokoll elősegítette a ligandumkötő entalpiák gyors számításának sorozatát szemiepirikus QM-szinten. A szisztematikus vizsgálatokhoz különféle ligandumokat választottunk ki, kezdve a kis aromás vegyületektől a háromezer molekulatömegű peptidhélixig. A különféle oldószermodellek összehasonlítása azt mutatta, hogy a pontosan előre jelzett pozíciójú vízmolekulák jelenléte a komplex interfészben jelentősen javította a kísérleti eredményekkel való egyezést. Egy egyszerű skálázó faktort kaptunk a QM-ban számolt képződéshő és a kötési entalpia értékek közti összefüggésre. Ez a faktor QM-számítások segítségével teremt kapcsolatot a molekuláris szerkezet és a kötés termodinamikája között. A kivágási protokoll, a hidratációs modell és a méretezési tényező eredményei automatizált és szabványosított eszközkészletként felhasználhatók a gyógyszerjelölt komplexek entalpiás optimalizálásához.

A második téma a hisztonolvasó komplexek szerkezetének meghatározása volt egy új módszerrel, mivel ez az információ kulcsfontosságú a hisztonkód feltárásához és új

gyógyszerek tervezéséhez. A lehetséges hiszton-komplex variációk nagy száma azonban igazi kihívást jelent a kísérleti szerkezet-meghatározási technikák számára. Az ilyen komplexek számolása nehéz a peptidek jelentős mérete és rugalmassága, valamint az olvasók sekély kötőfelületei miatt. Sőt, a kötőhelyek elhelyezkedése gyakran ismeretlen, ami blind docking keresést igényel a célpontfehérje teljes felületén. Az ezen a területen végzett munka felgyorsítása érdekében új megközelítést mutattunk be a célpontjaikhoz rögzített hiszton H3 peptid fark szerkezetének meghatározására.

Mindkét témához szorosan kötődik a bevezetésben már említett víz, annak szerepe mint oldószer, mint közvetítő és mint hálózatépítő a komplex szerkezetek kialakítása során. Az explicit oldószermodellekkel végzett számítások során a vízmolekulákat valós idejű skálán, egyenként tudjuk nyomon követni, így információkat szolgáltatnak mobilitásukról és megjósolhatjuk a biomolekuláris oldott anyagokkal és más vízpartnerekkel történő hálózatépítésüket. Itt megvizsgáltuk a molekuladinamikai szimulációk kulcsfontosságú paramétereinek hatását az ilyen jellegű előrejelzések minőségére, szisztematikusan vizsgáltuk a hőmérsékletet hatását.

6. Az értekezés alapját képező referált szakcikkek (MTMT-azonosító: 10052611)

Horváth, I.; Jeszenői, N.; Bálint, M.; Paragi, G.; Hetényi, C., A fragmenting protocol with explicit hydration for calculation of binding enthalpies of target-ligand complexes at a quantum mechanical level. *Int. J. Mol. Sci.* **2019**, 20, 4384. IF₂₀₁₈: 4,183

Bálint, M.; **Horváth, I.;** Mészáros, N.; Hetényi, C., Towards unraveling the histone code by fragment blind docking. *Int. J. Mol. Sci.* **2019**, 20, 422. IF₂₀₁₈: 4,183

Jeszenői, N.; Schilli, G.; Bálint, M.; **Horváth, I.;** Hetényi, C., Analysis of the influence of simulation parameters on biomolecule-linked water networks. *J. Mol. Graph. Model.* **2018**, 82, 117-128. IF: 1,863

Az értekezés alapját képező referált szakcikkek összesített impakt faktora: 10,229

7. Az értekezés témájához kapcsolódó referált szakcikkek

Bálint, M.; Jeszenői, N.; **Horváth, I.;** van der Spoel, D.; Hetényi, C., Systematic exploration of multiple drug binding sites. *J. Cheminform.* **2017**, 9, Article number: 65.

Jeszenői, N.; Bálint, M.; **Horváth, I.**; van der Spoel, D.; Hetényi, C., Exploration of interfacial hydration networks of target–ligand complexes. *J. Chem. Inf. Model.* **2016**, 56 (1), 148-158.

Jeszenői, N.; **Horváth, I.**; Bálint, M.; van der Spoel, D.; Hetényi, C., Mobility-based prediction of hydration structures of protein surfaces. *Bioinformatics.* **2015**, 31 (12), 1959-1965.

8. Az értekezés témájához kapcsolódó konferenciaközlemények

Hetényi, C.; Bálint, M.; Schilli, G. ; **Horváth, I.**, Computational blind docking of ligands to drug targets: Methodology and applications (**2018**), 2nd Edition of Global Conference on Pharmaceutics and DrugDelivery Systems 2018, Róma, Olaszország.

Bálint, M.; Hetényi, C.; Schilli, G. ; **Horváth, I.**, Discovering multiple drug binding sites and modes with Wrap ‘n’ Shake (**2018**), 2nd Edition of Global Conference on Pharmaceutics and DrugDelivery Systems, Róma, Olaszország.

Mészáros, N.; **Horváth, I.**; Bálint, M.; Hetényi, C., Unraveling the histone code by fragment blind docking (**2017**), ECBS 2017 5th European Chemical Biology Symposium, Budapest, Magyarország.

Hetényi, C.; Bálint, M.; Jeszenői, N.; **Horváth, I.**, Improvements of computational optimization of drug-target interactions, 93 p. (**2017**), Global Conference on Pharmaceutics and Drug Delivery Systems (PDDS 2017), Valencia, Spanyolország.

Jeszenői, N.; Bálint, M.; **Horváth, I.**; Hetényi, C., Komplex szerkezetek vízhálózatai (**2016**) Előadás, KeMoMo–QSAR Szimpózium (**2016**), Az MKE Szerves- és Gyógyszerkémiai Szakosztályának QSAR és Modellezési Szakcsoportja és az MTA Szegedi Akadémiai Bizottságának Kemometria és Molekulamodellezés Munkabizottsága által szervezett kétnapos szimpózium, Miskolc, Magyarország.

Jeszenői, N.; Ábrahám, I.; Bálint, M.; **Horváth, I.**; Hetényi, C., Az ösztrogén receptor alfa nem- klasszikus ösztrogén hatásokért felelős kötőhelyének azonosítása: in silico szerkezeti biokémiai vizsgálatok (**2016**), III. Magyar Neuroendokrin Szimpózium, Magyar Endokrinológiai és Anyagcsere Társaság XXVI. Kongresszusának szatellit rendezvénye, Szeged, Magyarország.

Hetényi, C.; Jeszenői, N.; Bálint, M.; **Horváth, I.**; Lopata, A. (szerk.) Fehérjék hidrátszerkezete: modellezem vagy mérjem? (2015), Előadás, KeMoMo–QSAR Szimpózium.

9. Egyéb közlemények

Bálint, M.; Jeszenői, N.; **Horváth, I.**; Ábrahám, M. I.; Hetényi, C., Dynamic changes in binding interaction networks of sex steroids establish their non-classical effects. *Sci. Rep.* **2017**, *7*, Article number: 14847.

Hetenyi, C.; Jeszenoi, N.; Balint, M.; **Horvath, I.**, Answers to current challenges in target-based drug design, In: Laszlo, Gelencser; Zoltan, Horvath (szerk.) (2016), BJMT Conference of Applied Mathematics 2016: Book of Abstracts.

Solymosi, F.; Bugyi, L.; Oszkó, A.; Horváth, I., Generation and Reactions of CH₂ and C₂H₅ Species on Mo₂C/Mo(111). *J. Catal.* **1999**, *1*, 160-169.